

Bilginin İnşasında Epistemik Cemaatlerin Rolü ve Önemi

Nurhalime AKKAYA¹

Özet

Hüsamet Arslan², bu eserinde bilimsel bilgi hakkında konuşmayı ve bilim sosyolojisini tartışmayı amaçlamaktadır. Arslan'ın doktora tezinin kitaba dönüştürülmesiyle ortaya çıkan bu eser, Arslan'a göre bilim sosyolojisi alanında hazırlık aşaması özelliği taşır. Çünkü ülkemizde bu alanda yazılmış olan ilk eserdir. Öte yandan Arslan, eserinde bilginin nasıl oluşturulduğu ve nasıl kabul gördüğüne yönelik tartışmalara yer vermektedir. Yazarın bu konudaki temel savı, bilimsel bilginin kabul görmesi için onu oluşturan epistemik cemaatin kabul görmüş olmasının gerektiğidir. Yazar bu savını hem kavramlar üzerinden detaylı bir irdeleme yaparak hem de sunulan bilginin meşru kabul edilebilmesi için gereklilikleri ele alarak değerlendirmektedir. Eserin akademinin içinden bir ses olması dolayısıyla, genç araştırmacılar için bir motivasyon kaynağı olabileceği ve özellikle sosyal bilimler alanındaki okuyucular için anlamlı sorgulamalara kapı aralayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Epistemoloji, Bilim sosyolojisi, Bilgi sosyolojisi, Bilimsel bilgi.

The Role and Importance of Epistemic Communities in the Construction of Knowledge

Abstract

In this work, Hüsamet Arslan aims to talk about scientific knowledge and discuss the sociology of science. According to Arslan, this work, which was created by turning Arslan's doctoral thesis into a book, is a preparatory phase in the field of sociology of science. Because it is the first work written in this field in our country. On the other hand, Arslan includes discussions in his work about how knowledge is created and how it is accepted. The author's main thesis on this subject is that for scientific knowledge to be accepted, the epistemic community that creates it must be accepted. The author evaluates this argument by both making a detailed analysis of the concepts and considering the requirements for the information presented to be considered legitimate. Since the work is a voice from within the academy, it is thought that it can be a source of motivation for young researchers and open the door to meaningful inquiries, especially for readers in the field of social sciences.

Keywords: Epistemology, Sociology of science, Sociology of knowledge, Scientific knowledge.

¹ İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, nurhalimeakkaya@gmail.com

² Hüsamet Arslan (1956-2018), Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü'nden lisans ve yüksek lisansını tamamladıktan sonra doktora çalışmasını İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde "Bilgi Sosyolojisi ve Bilim Sosyolojisi" isimli çalışması ile tamamlamıştır. Bilim sosyolojisi alanında Türkiye'de yapılmış olan ilk akademik çalışma "Epistemik Cemaat/Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi" adlı esere imza atan Arslan, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde görev yapmıştır. Bilgi sosyolojisi, bilim sosyolojisi, sosyal bilimlerde yöntem ve hermenötik alanlarında çalışmalar gerçekleştirmiştir (www.milliyet.com.tr).

Bilimsel bilginin üretilmesinde çeşitli yaklaşımlar ve pratikler bulunmaktadır. İnsanın var oluşundan beri bilgiye ulaşmak için çeşitli yollar aranmıştır. Ateşin bulunmasından günümüze kadar her dönemde insanoğlu bilgiye ulaşmaya çalışmıştır. İnsanın bu bilgiye ulaşma çabasında iki önemli dönüm noktası olmuştur: Avcı-toplayıcı toplumun yerleşik hayata geçmesi ve insanı mal ve hizmetin üreticisi konumuna taşıyan Sanayi Devrimi (Çalık ve Çınar, 2009).

Sadece bilginin üretilmesi değil, kullanımında da farklılaşmalar mevcuttur. Bu durum belli tartışmaları ve sorgulamaları da beraberinde getirmektedir. Hüsamettin Arslan'ın bu çalışması da bu tartışmalara bir örnek niteliğinde olup bilim sosyolojisi üzerine bir tartışma getirmeye çalışmaktadır. Bu inceleme de bilim sosyolojisinin pratiklerini ve toplumsal kullanımını ele alan "Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi" kitabına bir değerlendirme yapmaktadır.

Arslan'ın eseri, 1991 yılında savunduğu doktora tezinin kitaba dönüştürülmesiyle okuyucusuna sunulmuştur. Teşekkür ve geniş "ikinci baskıya önsöz" yazısı ile kitabın hikayesini öğreniyoruz. Bilim sosyolojisi ve bilimsel bilginin sosyolojisi kavramları üzerinden tezini sunan Arslan'a göre bu eser bir giriş, hazırlık ve başlangıç çalışmasıdır. Bilim sosyolojisi alanında yazılmış ilk çalışma olarak adlandırdığı (Arslan, 2018, 26) bu kitap, bir "bilim sosyolojisi" alanının olup olmadığı konusuna odaklanmaktadır. Arslan, bilim sosyolojisi konusunda çalışmasından dolayı eleştiriler almasına rağmen bir "tezin tezi" olması gerektiği düşüncesiyle konuyu ele alma yönündeki istekliliğini sürdürerek çalışmasını gerçekleştirmiştir (Arslan, 2018, 11-12).

Esere giriş yapmadan önce yazarın sıklıkla tekrar ettiği ve üzerinde durduğu bilgi sosyolojisi ve bilim sosyolojisi kavramlarına bakmakta yarar bulunmaktadır. Bilgi sosyolojisini, bilgi sistemi ile toplumsal yapının birleşiminden doğan sorunları ele alan bir sosyoloji dalı olarak tanımlamak mümkündür (Aydın, 2008). Bilim sosyolojisi ise ülkemizde ilk kez Arslan'ın irdelemeye çalıştığı ve bilgi sosyolojisinin bir alt dalı olarak değerlendirdiği bir alandır. Bilimin sosyolojisinin yapılabileceğini irdeler eserinde Arslan (2018).

Bilimsel bilginin sunumunda bir aracı olan akademik tezleri de ele alır bu vesileyle. Onun için bilimin yapılmaya çalışıldığı akademik alanda, programın sonunda bilimsel bilgi niteliğinde bir metin olarak sunulan tezler tartışmaya açıktır. Bu tartışmayı eserinde açıkça yürüten Arslan, dönemin tez çalışmalarına eleştiri getirerek bu çalışmaları "bir tezlerinin olmaması" sebebiyle yetersiz görmektedir (Arslan, 2018). Arslan'ın çalışmasını değerlendirdiğimizde gerçekten de çalışmanın bir tezi olması, konuşulmayı konuşması ve alana yeni bir yaklaşım getirmesi, kapı aralayan olması bakımından anlamlıdır.

Yazar "Bilim ve bilimsel bilgi nedir; bilimsel bilgi nasıl inşa edilmekte ve nasıl meşrulaştırılmaktadır?" sorusundan hareketle yola çıkmış ve bu yolda sorularına yanıt aramıştır. Yazarın sorularına yanıt ararken üzerinde durduğu temel kavramlar epistemik bunalım, epistemik cemaat, bilgi sosyolojisi ve bilimsel bilgi kavramlarıdır (Arslan, 2018).

Modernleşmeyle birlikte bilgiye ve bilime duyulan ihtiyaç artmış ve günümüzde yol göstericiler olarak

değerlendirilmeye başlanmıştır. Günlük dilde birbirinin yerine kullanılan bilim ve bilgi kavramları aslında birbirinden ayrılmaz iki parçadır. Yani her ne kadar birbirini tamamlıyor olsalar da ayrı kavramlardır. Çeşitli tanımlamalarla ifade edilen bilgi kavramı, özetle “bilinen şey”dir. Daha geniş bir tanımla ile özne ve nesne arasındaki ilişkinin çıktısıdır. Bilimsel bilgi ise doğruluğu kanıtlanmış bilgidir (Dever, 2012, 202).

Arslan’a göre bilimsel bilgiyi inşa etmek, işlemek ve meşrulaştırmak ve sonraki kuşaklara nasıl aktarılacağına dair *tatmin edici* yanıtın bulunması “bilimsel bilginin ne olduğu sorusu”na da yanıt olacaktır (Arslan, 2018, 104). İşte bu eser bilimsel bilginin sosyolojisi ya da bilim sosyolojisinin üzerine yazılmış bir deneme olarak karşımızdadır.

Yazar, çalışmanın ilk bölümü olan “Bilim Bilgisine Giden Yol” bölümünde, ele aldığı bu kavramlara değinmekte ve toplumsal bir var olma biçimi olarak nitelendirdiği “dil bilgisiyle ilişkisini” ele almaktadır (Arslan, 2018, 51). Çalışmasının temel savını ise ikinci bölüm olan “Epistemik Cemaat” başlığında sunmaktadır: “Bilimsel bilgi dahil tüm bilgi türlerinin varoluş temeli epistemik cemaattir, eğer epistemik cemaat varlık kazanamamışsa, bilgi de var olamaz” (Arslan, 2018, 103). Yazarın epistemik cemaat değerlendirmesine geçmeden önce epistemoloji, epistemik ve cemaat kavramlarını de ele almada yarar bulunmaktadır. Böylelikle epistemoloji ve epistemik bilginin cemaat kavramıyla nasıl bir ilişkisinin olduğunu da anlamlandırmak kolaylaşacaktır. Epistemoloji kavramı Yunanca episteme (bilgi) ve logos (bilim) kökünden gelir. Episteme kökünden türeyen “Epistemik” kelimesi ise “Bir açıklaması bulunan doğru inanç” şeklinde tanımlanır ve bilgiyle, bilimle, anlamayla ilgili olan anlamlarına gelmektedir (Arslan, 2018).

Cemaat kavramı ise gruplaşmalarla ilişkili olup insan topluluklarının birlikte yaşamaya başlamasından beri gruplaşmaların var olduğunu görürüz. Günlük yaşamda bu gruplaşmaları tanımlayan iki önemli kavram “topluluk-cemaat” ve “toplum-cemiyet” kavramlarıdır (Dever, 2012, 205). Ernst B. Haas epistemik cemaat/topluluk kavramını bilgiye dayalı uzman ağı olarak tanımlamaktadır (Haas, 1992). Arslan’a göre epistemik cemaat, bilgiyi anlama çabasında olan ve bunu gelecek kuşaklara taşıyan insan topluluğudur. “Epistemik cemaat, başka herhangi bir insani kolektivite gibi bir kolektivitedir” (Arslan, 2018, 109). Bilgi kavramı ise toplum tarafından bilinçli bir şekilde oluşturulan bir üründür. Öyleyse söylenebilir ki “toplum yoksa bilgi de yoktur” (Arslan, 2018, 52).

Bir bilgi, onu oluşturan epistemik cemaatin varlık kazanmasıyla anlam kazanmaktadır. Arslan, bir bilginin meşru kabul edilebilmesi için onu oluşturan epistemik cemaatin meşruluğunun ilan edilmiş olmasının gerekliliğini savunur. Bu yaklaşıma göre, epistemik cemaat kabul görmemişse sunduğu bilgi de kabul görmeyecektir. Dolayısıyla bilginin kabulü, savunucusunun muteber olmasından kaynaklanmaktadır (Arslan, 2018).

Bireyler tarihsel ve sosyal konumları ile varlıklarını sürdürürler. Bilgi sosyolojisi ise bu sosyal varlığın bilgi ile arasındaki ilişkinin insanlık tarihinde ulaştığı şekilleri açıklama çabasıdır. Yazarın çalışmasındaki amaçlarından biri bilim sosyolojisi kavramını ele almak, bilime değil “ülkemizde bilimin kavranma biçimine ve bilim konusundaki egemen anlayışa” (Arslan, 2018, 16) bir eleştiri

getirmektir. Bu eser, bu alanda yazılan ülkemizdeki ilk eserdir. Kitabın ülkemizde bilim sosyolojisi alanındaki ilk eser olması hem avantaj hem de dezavantaj olarak değerlendirilmiştir: “Bir açıdan bakıldığında avantajı, başka bir açıdan bakıldığında dezavantajı olabilecek bir özelliği vardır: Bu onun, ülkemizde bilim sosyolojisi disiplininde yapılan ilk çalışma olmasıdır” (Arslan, 2018, 26). Çalışma bilime sosyolojik bir perspektiften bakarak bilime nasıl bakılması gerektiği konusunda ipuçları vermeyi amaçlamaktadır. Bilimin ve bilimsel bilginin ne olduğu, bilimsel bilginin nasıl oluşturulduğu ve kabul gördüğü sorularına yanıt aramaktadır.

Çalışmada bilgiye rölativist bir bakış açısı hakimdir. Rölativist anlayış, evrensel doğruların varlığını reddetmiş ve bilimin ve bilimsel bilginin evrensel olduğu tezini sarsmıştır (Arslan, 2018, 66). Rölativizm; bilginin tek kaynağının bilim olmadığını, doğrunun değil doğruların var olduğunu savunur (Arslan, 2018, 32). Dolayısıyla bir görecelilik anlatır.

Ülkemizdeki ideolojik bakış açılarının kronolojisine bakıldığında ilk Batılı ideolojinin pozitivism olduğu söylenebilir. Arslan, bilginin temel belirleyicisini deney ve gözlemler olarak tanımlayan ve bilim insanını yüce bir kimliğe büründüren pozitivism eleştirel bir bakış açısı getirmiştir. Modern eğitim sistemimizin ve ülkemizin resmi bilim ideolojisinin ise pozitivism olduğunu ifade eder (Arslan, 2018, 33). Bu yaklaşımı ile Arslan söylenenin dışına çıkarak alışılmış ifadelerin eleştirisi ile tezini sürdürmektedir: Bu kitap “Türkiye’de müfredat programlarına ve devletin resmî ideolojisine içeriğini armağan eden bir bilim anlayışının eleştirisidir. Elinizdeki metin bilime değil, onun egemen kavrayış biçimine, bilime değil, bilimle ilgili egemen bilim ideolojisine muhaliftir” (Arslan, 2018, 16).

Yazarın eserini kaleme aldığı 20. yüzyılın sonlarında dünyada da modernizm ve pozitivism eleştirel bir bakış açısı hâkim olmuş ve çeşitli perspektifleri de esas alan postmodernizm konuşmaya başlanmıştır. Batı dünyasında 20. yüzyıl, edebiyatta, sanatta, sosyolojide ve felsefede postmodernist yaklaşımın öne çıktığı dönem olmuştur (Alkayış, 2020, 60).

Pozitivizmin katı tutumu, Zygmunt Bauman gibi pozitivism eleştirel bir gözle bakan yazarlar tarafından da eleştirilmiştir. Bauman, rasyonel bir anlayışa dayanan modernitenin “takıntılı ve saplantılı” tutumunu eleştirir ve modern aklı mükemmeliyetçi bulur. Bu takıntılı ve saplantılı tutum ona göre postmodern dönemde belirsizlikle ve akışkanlıkla yer değiştirmiştir (Bauman, 2023). Jean Baudrillard ise uygarlıklarının sonunun gelmesi gibi modernitenin de sonunun geldiğini söyler. Arslan’ın eserini kaleme aldığı 20. yüzyılın sonlarında Baudrillard, simülasyon kuramından söz etmektedir (Baudrillard, 2017). Gerçekliğin ve hakikatin yerini artık simülasyon almaktadır. Gerçekliğin yitirilmesini de nostaljinin artık gerçek anlamını kazanması olarak yorumlar (Baudrillard, 2017, 20). Arslan da dünyada bu hareketler olurken ülkede hakim olan bakış açısına, eğitim sistemlerinin bu anlayışa göre programlanmış olmasına, yani aslında bu “takıntılı ve saplantılı” duruma bir eleştiri getirir. Yazar, dönemin egemen bilim anlayışına muhalifliğini okuyucuya gerekçeleriyle sunmaktadır.

Sonuç olarak Arslan, bu çalışmasında bilimsel alanın sosyolojisini yapma niyetindedir. Hatta denilebilir ki sosyolojinin sosyolojisini yapmaktadır. Yazarın bu kitabı (tezi) hazırlamasındaki amacı

bilim sosyolojisi alanında çalışmaktır ancak böyle bir alanın var olmadığına, bilgi sosyolojisi şeklinde bir disiplinin var olduğuna yönelik eleştiri almıştır. Bilimsel metinler dahil tüm metinlerin retorik olduğunu ifade ederek bilimin aslında retorik bir faaliyet olduğunu ifade etmektedir. Arslan, bilimin sosyolojisini “epistemik cemaat” kavramıyla açık bir şekilde ifade etmektedir. Bunu ifade ederken de söylenmeyi söylemekte ve alışılmışın dışına çıkarak söylemini oluşturmaktadır. Onun düşüncesi bilginin kabul görmesinin gerekçesi o bilgiyi sunanın muteber olmasıdır, yani bilgiyi sunanın kabul görmüş olmasıdır. Ancak bu, aynı zamanda göreceli bir süreci de beraberinde getirmektedir: Bilgiyi sunanın kabul görmesi toplumun tüm kesimleri tarafından karşılanmayabilir. Arslan’ın çalışması sadece bilimin sosyolojisi üzerinden ilerliyor olması farklı disiplin (özellikle fen bilimleri) okuyucuları için anlamlı gelmeyebilir. Buna rağmen akademinin içinden eleştirel bir yaklaşım olması, genç araştırmacılara önemli bir motivasyon ya da ilerleme çizgisi sunacaktır.

Kaynakça

- Alkayış, A. (2020), Felsefi akımlar üzerine bazı değerlendirmeler (20. yüzyıl örneği). *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 53-71.
- Arslan, H. (2018), *Epistemik Cemaat Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Baudrillard, J. (2017), *Simülakrlar ve Simülasyon*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bauman, Z. (2023), *Akışkan Modernite*, İstanbul: Tellekt.
- Çalık, D., & Çınar, Ö. P. (2009), Geçmişten günümüze bilgi yaklaşımları bilgi toplumu ve internet. *XIV. Türkiye’de İnternet Konferansı*, 12, 13.
- Dever, A. (2012), Bilginin Efendileri: Epistemik Cemaat, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 201-218.
- Haas, P. M. (1992), Introduction: epistemic communities and international policy coordination. *International Organization*, 46(1), 1–35. doi:10.1017/S0020818300001442
- Hüsamettin Arslan hayatını kaybetti! (www.milliyet.com.tr, 02.01.2018), Hüsamettin Arslan kitapları (internet kitapçılığı, 21.01.2018), İhsan Işık / Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi (2018).